

LA ORQUESTINA DEL FABIROL

Roser Reixach

TERESA PARARIEDA

Actuació del grup a Olost dins el cicle Solc, música i tradició al Lluçanès 2006.

85

AMB ALTRA VEU

La vall de Chistau, als Pirineus aragonesos, és un indret que encara manté vives moltes danses i cançons, un fet que segurament té molt a veure amb el recolzament que han tingut de La Orquestina del Fabirol, una formació que des de fa vint anys ha treballat per recuperar el folklore aragonès reactualitzant-lo i divulgant-lo entre els qui ja el donaven per perdut. La Orquestina, que s'ha caracteritzat per mostrar l'àmplia riquesa musical de l'Aragó més enllà de la jota, és també una ferma defensora de l'aragonès com a vehicle d'expressió diferenciada i lligat a unes determinades manifestacions folklòriques. Amb Roberto Serrano, un dels seus fundadors, vam mantenir una llarga conversa una nit d'estiu al Lluçanès, aprofitant la seva actuació dins el cicle Solc, música i tradició al Lluçanès. Ell canta i toca el violí, la dulzaina, la trompa, el chiflo, el chicotén i el clarinetino. Els altres components del grup són Eugenio Arnao, jaz i percussió; Foncho Casanovas, baix acústic; Pepín Banzo, gaita de boto, dulzai-

na, chiflo, chicotén, trompa, clarinetino, guitarrico i bandúrria; Manuel Lou, guitarra, llaüt i vihuela; Ana Latre, acordió, i Elena Requejo, veu, panderos i percussió.

Què recordeu dels inicis i quin plantejament us vàreu fer per tirar endavant un grup estable?

La Orquestina és un grup sorgit el 1986 i en un primer moment buscàvem un repertori que fos adient per a la dansa. Hem de confessar que les referències van ser catalanes. A l'Aragó no s'havia fet mai això, i hi havia a Catalunya, a la plaça del Rei de Barcelona als anys vuitanta, una experiència que ens va semblar preciosa. Amb la idea de poder fer un grup de gent que es reunís per a ballar i tocar va sorgir La Orquestina. Vam començar en una cèntrica plaça de Saragossa convidant tothom qui volgués ballar. Al principi érem sis músics, quatre dalt de l'escenari i dos fent

de mestres de cerimònies, més o menys. Va anar molt bé des del començament perquè era tota una novetat i aviat vam tenir seguidors.

En certa manera els objectius primers eren tota una filosofia, i per això avui encara els mantenim. Un era divulgar determinat repertori. Volíem transmetre que el folklore és alguna cosa important, que forma part del nostre patrimoni però que és molt més desconegut del que ens sembla, que hem d'allunyar-nos de tòpics, no perquè aquests estiguin necessàriament malament, sinó perquè s'equivoquen perquè són generalitzacions. Teníem molt clar que s'havia de refrescar aquest repertori, actualitzar-lo, donar-li nova vida, que no es veiés com un objecte de museu. Això nostre no és un grup de recuperació etnogràfica, que també és una feina molt interessant. Sí que tenim peces que podríem considerar més etnogràfiques, per dir-ho d'alguna manera,

però també tenim peces on ens ve molt de gust innovar i crear, i aquí hi ha precisament el repte: crear noves peces i que no ho semblin.

Hi ha coses de l'Orquestina que confonen la gent, positivament però, perquè crees una peça que tant música com lletra és pròpia i passa per tradicional al cap d'un parell d'anys. Això és perquè està construïda sobre un gènere musical, amb uns arranjaments i una determinada forma que encaixa en aquesta estètica que hem heretat i de la qual som transmissors.

Hi havia algun precedent d'aquest tipus de formació a l'Aragó i amb aquest nom d'Orquestina? Per què el *fabirol* i no un altre instrument per anomenar-vos?

Sí. D'entrada vam pensar que una orquestra era un nom seriós, i en canvi una orquestrina és una petita formació que sona més entranyable. A part que orquestrina va ser un dels noms que es van popularitzar a Aragó a inicis del segle XX: definia un grup de músics superior a dos que anava per les festes populars dels pobles en una formació més completa.

El nom de *fabirol* el vam triar perquè ens donava molt joc. En aragonès és un terme similar al català. Hi ha algunes diferències quant a l'instrument, perquè a l'Aragó no és un instrument normalitzat ni amb una afinació determinada. *Fabirol* designa qualsevol flauta popular, ja sigui de canya, de boix..., de la fusta que sigui i tingui els forats que tingui. És un nom genèric. A part és una paraula amb moltes connotacions, i és aquí on ens venia de gust jugar amb el llenguatge, perquè sempre resulta molt gratificant. *Fabirol* es refereix a un nen que és una mica *trasto*, i també té contingut sexual, però en aquest sentit és sorprenent que no només pot designar el sexe masculí, sinó també el femení.

Algú que us escolti reconeixerà fàcilment la base instrumental com a aragonesa o considereu que és una instrumentació comuna a molts altres grups?

La base, per pura lògica, és la d'instruments definits com a aragonesos. A vegades, però, és relatiu això de posar etiquetes als instruments, perquè sovint el que canvia respecte a un altre territori només és el nom. És clar que la *dulzaina* que toquem és aragonesa, feta aquí. Sí que probablement hi hagi més instruments aragonesos, perquè no s'han hagut de recuperar, sinó que s'han mantingut vius, com és el cas de la *gaita de boto*, el *chicotén*, el *fabirol*, la *rutinera*...

Sobre aquesta base sempre hi ha alguna cosa que falla, i per això necessites instruments més estàndards, però no és que ho descobrim ara nosaltres, sinó que ja fa anys que s'ha fet. El *jaz*, que és com s'anomenava a l'Aragó la bateria primitiva, no l'incorporem ara perquè necessitem una base de percussió important, sinó que ja a les primeres orquestrines aragoneses hi era present. Amb aquest nom tan curiós forma part de la tradició perquè comencem a comptar que una cosa és tradicional quan ens dona la gana, i ho acabem mesurant des dels nostres ulls i des del propi temps. Per a alguns el *jaz* serà o no tradicional, però les orquestrines ja l'incorporaven.

Comptem també amb un baix acústic perquè ens sembla que és una freqüència necessària per als ritmes actuals que difícilment es pot aconseguir amb altres instruments, encara que al principi ens hi vam resistir bastant. Potser perquè l'estètica tradicional ha canviat i això també condiciona la nostra manera d'entendre la música, però difícilment avui si una música no té baix i bateria, és difícil que la gent l'entengui.

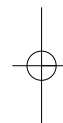
Durant molt de temps vàreu recollir peces tradicionals de l'Aragó, però cada vegada heu anat apostant pels temes de creació pròpia, com és el cas del vostre darrer disc *Ninonaninón*. Com heu viscut aquesta evolució?

Abans ens esforçàvem molt a haver de justificar cada cosa que fèiem, perquè donava la sensació que per mantenir-te dins la casella

de tradicional o l'etiqueta corresponent havies de fer un esforç especial, que la teva música fos fruit d'una font que t'havia inspirat això i que tu transmeties. Després de vint anys tocant, fa temps que vam arribar a la conclusió que això ens ve donat. Sí que tenim inspiració en la música tradicional i sovint hi ha una peça inèdita que interpretem, que l'arrangem perquè sigui audible, i ja està, però ja no ens roba el son això. Les fonts continuen sent al mateix lloc però cada vegada més tamisades pel pas del temps, de generacions d'investigadors que han anat buscant la pedra preciosa... A vegades, en aquest món, semblen egipcians i fa anys que nosaltres hem superat aquesta fase. Els avis que fa vint-i-cinc anys ens explicaven coses, tristament ja no són vius. La generació que podia mantenir determinades formes musicals associades a un estil de vida, de mentalitat... és una generació que no existeix. Ens hem convertit, quasi sense voler-ho, nosaltres mateixos, malgrat ser només els intèrprets, en fonts. I és curiós que ara ve gent jove al nostre poble i quan investiguen i volen alguna cosa, m'ho acaben preguntant a mi. Amb això vull relativitzar les coses. Hem arribat a un punt que ja estem impregnats d'aquesta cultura i no hi hem de donar més voltes. Això et permet crear amb relativa facilitat dins uns gèneres i una estètica musical. Sí que és veritat que per a les lletres acabes descobrint a vegades textos curiosos que aprofites, però altres vegades, sobre una base musical, ets tu mateix qui crea el text. I també al revés, sobre un text interessant que no té música, acabes composant-la.

Us considereu deutors d'alguns grups que us han precedit i que creieu que han estat decisius en la vostra trajectòria?

Cada músic podria parlar del seu cas. Cada vegada tinc més clar que un grup és una suma de músics. Al començament, de manera col·lectiva, seguïem les coses que vèiem que s'estaven fent a altres llocs. Més

que influència, crec que sempre ens hem considerat coetanis, paral·lels o germans, per dir-ho d'alguna manera, de gent amb qui hem compartit objectius semblants. Hem tingut molt bona relació amb els qui van ser Primera Nota, ara molts d'ells al Pont d'Arcalís, per posar una referència pròxima a Catalunya. En aquest sentit, crec que La Orquestina del Fabirol és un grup de la generació posterior als grans grups que jo segueixo considerant amb especial devoció: Al Tall, Oskorri o Milla-doiro. A mi sempre m'han agradat molt sempre els italians i aquelles referències primeres com el Cancionero Internationale o la Nuova Compagnia di Canto Popolare, encara que després n'he tingut de més tardanes, com la Ciappa Russa o altres del sud, com Re Niliu.

A Aragó hi va haver un grup pioner, Chicotén, un experiment curiós a finals dels anys setanta, que va treure un únic disc i potser per això se'l va mitificar. Va ser un disc del qual vaig aprendre molt. Chicotén va ser, però, una punta de llança perquè quasi no va passar de la fase de projecte i va crear una estètica amb unes formes que nosaltres hem anat seguint. Potser Hato de Foces va ser una mica el testimoni del que havia fet Chicotén, i hi hagué cert buit fins a la generació de grups on ens hi in-cloem nosaltres.

La vall de Chistau sempre ha estat un dels vostres referents des dels inicis. Quina relació hi manteniu actualment?

En aquests moments som dos músics que hi vivim, l'Elena i jo. La gestió del grup, la referència originària i la pròpia línia vital són chistavines. Som els músics habituals del Corro d'es Bailes de San Chuan de Plan, que és una formació folklòrica de música i dansa popular, però no en el sentit estandarditzat. És un grup que ha mantingut la seva forma de ballar, que ha recuperat danses i que s'allunya dels grups de jotes. Un grup que va sorgir als anys setanta gràcies a l'entusiasme d'unes dones, que actualment compta amb unes quaranta persones, i que a part de les danses també ha recuperat cants diversos, sobretot romanços. Continua sent una referència el fet que Sobrarbe i la vall de Chistau siguin zones on aquestes músiques s'han mantingut vigents, i nosaltres vam editar un disc, el cinquè, en una assignatura que teníem pendent amb aquesta gent. Les nostres fonts, en aquest sentit, orals i originàries, continuen sent de la vall de Chistau. Diguem que és la nostra connexió ètnica.

Continueu encara fent taller de balls per al vostre públic?

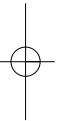
Entre els objectius inicials hi havia aquest d'oferir tallers de balls. Tot

el que té vigència és perquè manté la seva utilitat. Potser és una visió utilitarista de les coses, però és cert. En el moment que una cosa supera a l'altra en la seva funció, passa a ser objecte de museu. Amb la música també passa. Si volem mantenir la vigència de determinades estètiques i estils musicals, que es ballin jotes, masurques o qualsevol altre ball col·lectiu, hem de donar-los una utilitat. La música sempre ha servit perquè la gent ballés. Quan hi ha hagut necessitat d'altres estètiques musicals, aquestes s'han buscat, però la gent no ha deixat mai de ballar. El jovent, els nostres fills, continuen necessitant la dansa com a expressió. Ho faran a les cinc de la matinada o a les cinc de la tarda, amb uns altres condicionants, però la necessitat vital encara existeix. Hi ha alguna cosa atàvica, ancestral, primària... que impulsa que això continuï sent una necessitat.

Coneixent això, utilitzem la música per donar-li aquesta utilitat.

Creieu que heu desmuntat tòpics sobre el folklore aragonès donant a conèixer un repertori molt variat on la jota és només una de les seves manifestacions festives?

Espero que sí. Abans, quan anàvem a tocar havíem de fer moltes explicacions. Tenies la sensació que havies d'educar els qui t'escoltaven i argumentàvem coses que ara donem per fetes. Creiem que aquesta etapa està una mica superada. Hi ha molta gent d'Aragó que s'ha conegut ella mateixa a través de la música i això per a nosaltres és gratificant. Els mateixos aragonesos s'han adonat que tenen un folklore que va més enllà d'aquest ball. La jota, un gènere hispànic que té les seves peculiaritats a cada zona, va ser un dels tòpics del franquisme. Igual que als gallecs els va tocar la gaita i als catalans, la sardana i la Moreneta, als aragonesos ens va tocar la jota, la Pilarica i l'Ebre. Hem estat vint anys desmuntant tòpics i explicant que ballem moltes coses i també que en cantem moltes..., i a més en llen-

gües diferents. És curiós que ara estem en una fase en què ens agrada molt la jota. N'hem descobert una de ronda, que va ser la que no va interessar al poder i que parla de coses molt interessants. La poden cantar dones i no té el contingut masculista de moltes altres. És una jota que no parla necessàriament de l'Ebre i la Pilarica, que es pot cantar a les valls pirinenques en aragonès i a les comarques del Ma-tarranya en català.

El 1994 vàreu editar *Me'n baxé ta tierra plana*, tot en llengua aragonesa, i era la primera vegada que un grup fora de l'àmbit local tirava endavant una proposta d'aquesta mena. Us ho vàreu plan-tejar com un repte?

El disc va ser un aposta clara per reivindicar l'aragonès com a ve-hicle d'expressió normalitzat. La llengua té un paper determinant a La Orquestina. Quan fem una cançó, la lletra no ens és gens difícil fer-la en aragonès. Jo mai he escrit una lletra en castellà. Hem descobert que hi ha un folklore que només s'expressa en llengua aragonesa. La música és un llenguatge i la paraula, un altre. No necessàriament van units, però sí sovint. De la mateixa manera que hem desmuntat tòpics respecte a la música, hem de desmuntar tòpics a les seves altres formes d'expressió. Si fóssim justos amb la realitat del ter-ritori, tenint en compte el número de parlants, ens hauríem d'expressar en castellà, però per a nosaltres és complicat perquè no és la nostra manera natural d'expressar-nos.

Hem de reivindicar l'aragonès. És una llengua reconeguda a Eu-ropa que malgrat això no està re-coneguda oficialment a Espanya. Any rere any, des del Parlament europeu hi ha la recomanació de donar-li rang d'oficialitat, i això continua sense fer-se. Potser el mateix govern aragonès no ho té clar. És una qüestió de vots. A més hi veuen un perill, perquè associat als drets dels parlants aragonesos hi ha els dels parlants catalans. I mira que seria fàcil dir que l'Aragó és un país trilingüe!

Dels set discos editats fins ara, amb quin us quedaríeu com a representatiu del grup?

No hi ha cap disc que sigui Orquestina, i això no sé si és un encert o no. Ara fer marxa enrere ja és difícil. El que potser ens de-fineix és la sonoritat que hem creat, la tímbrica.

Jo convido la gent perquè ens vegi en directe i ho descobreixi. Fa anys que vam optar per fer mo-nogràfics en els nostres treballs discogràfics. Això és bo i dolent perquè a vegades t'encasella. A la llarga, però, quan has fet set discos, encara que cadascun sigui mono-gràfic, sí que hi ha una lectura de conjunt, una visió global. Algú que conegui l'Orquestina pel quart disc, *Albada de nacimiento* (1996), dirà que és un grup que canta nadales, però si algú escolta el ter-ter, *Me'n baxé ta terra plana* (1994), que és en aragonès, on hi havia cançons amb una intencionalitat especialment divulgativa, ens po-dia dir que érem un grup que fa *patxanga* en aragonès. *Suda, suda fabiol*, el primer, editat el 1998, estava dedicat als instruments aragonesos; *Zorras, pollos y villanos* (1992), dedicat als *villanos*, un gènere del Renaixement que a Aragó s'ha mantingut amb diferents noms. El cinquè, *Danzas de Sobrarbe* (2000), va ser el deute ètnic que teníem amb la vall de Chistau, i el sisè, *Acumuer* (2002), els dels ballables d'orquestrines. El darrer, *Ninonaninón* (2005), és un treball dedicat a la infància com a bona excusa, però és una manera de donar arguments a la societat aragonesa de nou perquè s'adoni que la seva llengua és útil. *Ninona* significa 'nena' i *ninon* 'nen'. A San Chuan, a la vall de Chistau, si naixia una nena, les campanes deien, amb una melodia caracterís-tica, «*ye ninona, no ninon*», i si era nen, «*ye ninon, no ninona*». Això donava molt de joc. Al final del disc, hi ha un document sonor on un cantador recorda aquestes pa-raules de l'hora de donar la ben-vinguda al món a un nen o a una nena, juntament amb moltes altres

cantarelles infantils a càrrec de di-versos intèrprets. Unes cantarelles pròpies de la vall de Chistau, però no exclusives, ja que també es troben a altres zones de l'àmbit lingüístic aragonès.

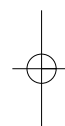
En algunes etapes heu col·labo-rat també amb grups de teatre. Què us ha aportat com a músics aquesta experiència?

Es tracta d'una col·laboració his-tòrica, pràcticament al començament de La Orquestina, amb els Titiriteros de Binéfar. Vam fer una interessant obra de titelles on ens hi vam bolcar i vam acabar sent la banda sonora de l'obra, *El bandido Cucaracha*. Això ens va donar molt rodatge. Ens va fer adonar que te-níem nous camps per obrir-nos. Després hem continuat mantenint la relació i hem fet altres col·la-boracions amb grups de teatre com la companyia Pingaliraina. Crec que l'àmbit teatral ens agra-da realment. És un camp paral·lel, com deïem abans, una qüestió de llenguatges.

A part de la vostra faceta com a músics, heu desenvolupat certa tasca d'investigació. Com s'ha visualitzat això en el vostre repertori?

Sovint part d'aquesta investigació queda reflectida als concerts, a la discografia i a l'escola, encara que a vegades de manera subtil. Sí que tenim treballs més específics d'in-vestigació com, per exemple, les danses de Sobrarbe o el disc *Albada al Nacimiento*, tot i que hem procurat escollir un repertori que s'allunya dels tòpics més estandar-ditzats. *Acumuer*, el darrer, també és un altre treball d'investigació. Vam trobar un quadern manus-crit utilitzat pels músics del poble d'Acumuer (Alt Gallec), amb pe-ces datades entre el 1893 i el 1921, un repertori on vam veure que ja llavors els músics incorpo-raven les noves melodies i ritmes que els arribaven, com s'ha fet sempre.

Amb tot això hem dissenyat programes didàctics perquè els do-cents tinguin material per treballar

la música, la dansa tradicional, la llengua o tot junt. Que la societat aragonesa no pugui tenir excusa per dir que no pot treballar aquests temes.

Tenim encara Orquestina per molts anys?

Si en portem vint, com a mínim uns altres vint. El col·lectiu de músics de La Orquestina, a mesura que s'ha anat renovant, ha aportat coses i espero que continuï així, donant-li sobretot a la música una nova lectura. Després de tant temps, una de les coses que més m'apassiona és intentar guanyar públic més jove. Als concerts i balls hi ha gent de la teva generació, però també aquesta gent més jove, i en aquest sentit amb ells hi tenim un deute, de la mateixa manera que també tenim un deute amb les noves estètiques musicals. En això treballarem.

89

AMB ALTRA VEU

MÚSICA POPULAR VALENCIANA I MEDITERRÀNIA

**urbàlia
rurana**

- SARAU MEDITERRANI
- BALL DE PLAÇA • LA VESPERA
I LA FESTA AMB LA ROMANTICA
DEL SALADAR • CANçons
DE NADAL VALENCIANES •

URBALIA@GMAIL.COM

+34 629 639 325

www.urbaliarurana.com

